

Hirviöt, maailmankansalaiset

Pauliina Raento

David D. Gilmore: *Monsters. Evil beings, mythical beasts, and all manner of imaginary terrors.* University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2003. 210 s.

Useimpien mielikuvitus on joskus laukanut pimeässä metsässä tai makuuhuoneessa. Rohkeimmat ovat tarkastaneet itse ettei komerossa tai sängyn alla luuraa ketään (tai mitään), osa on teettänyt tämän vanhemmillaan. Leiritulilla mielikuvituksen hirviöt, peikot ja möröt ovat lietsoneet kevyesti hysteeristä jännitystä. Satujen opetuskeskittävät sosiaalisessa kontrollissa vaaroista varoittaessaan. Lohikäärmeitä ja rohkeita ritareita vilisevien aikuisten fantasiaelokuvien kasvava suosio viittaa siihen, etteivät monsterit kuulu vain lapsuuteen.

Antropologian professori David Gilmore New Yorkin valtionyliopiston Stony Brookin kampukselta uskoo, että hirviöihin liittyvät tarinat paljastavat ihmismielen syvimpiä saloja, koska niistä on tarinoitu kaikkialla maailmassa, kaikissa kulttuureissa, aina sivilisaation alkuvaiheista saakka. Kauhun ja pelon lisäksi näissä kertomuksissa on vahva ihailun ulottuvuus. Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että hirviöt ovat aggressiivisia ja usein sadistisia, mutta tunnistamatta jää, että niihin samastutaan ja liitetään tunteita syyllisyydestä. Gilmoren mukaan tulee huomata, että hirviö on myös uhri – tyypillinen tarina päättyy sen surmaamiseen. Tähän tunteiden kaksijakoisuuteen ei professorin mielestä ole vielä paneuduttu kunnolla. Hänen mielestään tärkeää on kysyä miksi ihmiset tarvitsevat hirviöitä tunteidensa ilmaisemiseen.

Gilmoren mukaan hirviöt ovat huomattavan samankaltaisia eri puolilla maailmaa. Tämä houkuttelee vertailevaan tutkimukseen, jota kuitenkin on tehty hyvin vähän. Olemassa olevat tutkimukset keskittyvät länsimaihin, joissa hirviötarinoita on selitetty yhteiskunnallisella murroksella. Gilmore pitää ahneen verenimijän kreivi Draculan ja yli-inhimillistä voimaansa hallitsemattoman Frankensteinin selittämistä modernilla markkinataloudella ja teollisella vallankumouksella uskottavana omassa täsmällisessä ajassaan. Tämä lähestymistapa ei kuitenkaan vielä auta ymmärtämään sitä, miksi Amerikan alkuperäisasukkaat kauhistelivat sa-

mankaltaisia tarinoita kauan ennen eurooppalaisten valloittajien rantautumista ja teollisuuden kehitystä.

*

Gilmore käynnistää tarkastelunsa rajaamalla tutkimuskohteensa ”yliluonnollisiin, myyttisiin tai maagisiin mielikuvituksen tuotteisiin” (s. 6). Kyydistä putoavat sotarikollisten ja diktaattorien kaltaiset vertauskuvalliset hirviöt, epämuodostuneet ”friikit” joita pitkään pidettiin hirviöinä, noidat, aaveet ja zombiet – ne Gilmore tulkitsee ”pilalliseksi” tai ”puolikuolleiksi” ihmisiksi jotka palaavat kiusaamaan vainoajiaan. Hirviöitä yhdistävät suuri koko, outo muoto, yliluonnollinen voima, kyltymätön ruokahalu, valtava sanallisesti vaikenava suu ja perustelematon pahuus ihmistä kohtaan. Maantieteilijän näkökulmasta erityisen kiinnostava on havainto siitä, että hirviöiden tila on perifeeristä tilaa. Ne asuttavat kaukaisia, tuntemattomia syrjäseutuja ja yhteisöjen marginaaleja, usein omissa ”alamailmassaan” kirjaimellisesti maan alla. Toiseus korostuu tämän tilaa jakavan asetelman kautta ja parian rooli sisältää vahvaa poliittista vertauskuvallisuutta.

Gilmore lähestyy hirviöiden ristiriitaista olemusta ”eklektiseksi” kutsumallaan otteella, joka nojautuu antropologiaan ja psykoanalyysiin merkityksiä etsiessään. Hän tukeutuu Sigmund Freudin psykoanalyysin menetelmiin, Victor Turnerin 1960–1970-luvuilla julkaisuihin tutkimuksiin rituaalisuudesta ja Mary Douglasin kulttuuriantropologiseen jännitteiden purkamista ja liminaalisuutta koskevaan työhön. René Girardin 1970-luvulla ja Timothy Mitchellin 1990-luvulla tekemät tutkimukset rituaalisesta ja symbolisesta väkivallasta tarjoavat lisätukea.

Tältä pohjalta Gilmore korostaa kieltämisen ja myöntämisen samanaikaisuuden selittävää voimaa hirviötarinoissa: Yhtäältä hirviöt sanovat ”ei” kaikelle hyvälle ja kauniille ja käyvät erityisesti hyveellisyyttä uhkuvia kansansankareita vastaan. Toisaalta ne hyväksyvät kaiken kielletyn ja rikkovat rajoja tavalla, joka herättää ihailua ja jopa kateutta. Sankarit pakotetaan vaikeisiin, moraalisesti ahdistaviin ratkaisuihin. Hirviöiden maantieteestäkin löytyy kaksijakoisuutta, sillä mielen marginaaleja kaivel-

laan tyyppillisesti hädän ja häiriön hetkellä – hirviöt nousevat pimeydestään kun maa järisee ja nälkä kurnii.

Tarinoilla on vahvasti rituaalinen luonne, sillä ne ovat ennustettavia. Tyyppilinen hirviö iskee väkeen, joka ei ole varautunut väkivaltaan. Uhrien tarinoita ja vanhojen viisaiden varoituksia ei aluksi uskota, mikä johtaa kauheaan tuhoon. Sen seurauksena yhteisö yhdistyy ja sankari käy mörköä vastaan. Se lyödään, mutta ainakin osa siitä jää eloon ja voi palata myöhemmin. Tuntuupa tutulta.

Tähän kontekstiin Gilmore asettaa esimerkiksi, joiden tarkastelun hän on ryhmitellyt kronologisesti ja alueellisesti. Hän aloittaa Ranskassa sijaitsevista luolamaalauksista, joista hänen mielestään löytyy todisteita 30 000 vuotta vanhoista hirviötarinoista. Muinaisen Egyptin, Mesopotamian, Kreikan ja Rooman osalta hän kuitenkin toteaa kiinnostavasti, että osa nyt hirviöiksi tulkittavista kuvauksista saattaa viitata sukupuuttoon kuolleeseen suureläimistöön.

Siellä täällä tutkimuskohteen rajausta tuntuu keinotekoiselta ja analyysi harmittavan ohuelta: Esimerkiksi renessanssin ja löytöretkien innoittamat, poliittisesti kovin värityneet kuvaukset "hirviömäisistä roduista" jäivät maininnan asteelle, mutta Amerikan alkuperäisasukkaiden kertomuksissa korostuu ihmisten muuttuminen hirviöiksi inestin, murhien ja kannibalismin kautta. Rajausta ei perustella kovin syvällisesti, se vain todetaan. Koko maailman kattavasta tarkastelusta Gilmoren kiinnostus kohdistuu ensisijaisesti länsimaisiin esimerkkeihin, joiden käsittelyssä hän vaikuttaa asiantuntevimmalta

*

Nykyäikää käsittelevässä osuudessa kirjoittaja vertailee herkullisesti Godzillaa, Tappajahaita ja Alien-elokuvien happoa kuolaavia ulkoavaruuden petoja. Niiden avulla hän tuo vielä kerran yhteen jo moneen kertaan toteamansa hirviöiden yhteiset nimittäjät. Pohdinta jää kuitenkin kutkuttavasti kesken.

Selväksi tulee moisten mörköjen yhteys maailmanlaajuiseen kansanperinteeseen, mutta kä-

sittelemättä jää ilmeinen kytkentä Hollywoodin ja Yhdysvaltain poliittisten virtausten välillä erityisesti kylmän sodan uhkien värittämällä kaudella. Niin ikään kiinnostavaa olisi ollut lukea näkemyksiä viimeaikaisesta, erityisesti keskiaikaisiin mikämikämaihiin keskittyvästä hirviöinnostuksesta elokuvateollisuudessa.

Hirviöt ovat Gilmorelle merkittävä, universaali kulttuurinen vertauskuva ja kirjallisuuden lennokas apuväline. Ne ovat raadollisuudessaan äärimmäisen inhimillisiä ja kuvastavat ihmisen syvimpiä pelkoja ja tabuja. Ihmisiä ahmivat suurisuiset mutta sanattomat hirviöt palaavat alkukantaisuuden alkulähteille, aikaan jossa seksuaalisuus ja syöminen eivät ole vielä eriytyneet toisistaan. Gilmore kuitenkin haastaa tutkijakollegansa ja väittää, että hirviöiden esiintymistä ja käyttäytymistä ei selitä todellinen ihmisyynti vaan siihen liittyvät fantasiat ja kannibalismisyytösten psykologinen voima.

Teoksensa lopussa hän esittää, että hirviöt voivat hyvinkin olla jäänne lajimme vauva-asteelta ja historiallinen matka itsen primitiivisimpiin, ristiriitaisiin uumeniin.

*

Kirjan peruslähtökohdat ja väittämät ovat selkeitä ja oivaltavia. Ne herättävät kiinnostavia jatkokysymyksiä ja saattavat lukijan pohtimaan omaa kansanperinnettään ja kulttuuripiiriään – ja itseään. Esimerkkiensä luettelonomaisessa käsittelyssä Gilmore ei veny parhaimpaansa, mutta kirja kannattaa lukea, vaikkapa pimeän ja tuulisen syysillan viihdykkeenä. Professorin ilmeisen innostunut ja huutomerkkejä viljelevä poikamainen tyyli kannustavat kurkistamaan kotikaappiin josko siellä lymyilisi asiantuntevaa juttuseuraa.

Kirjoittaja on helsinkiläinen maantieteilijä, joka työskentelee vierailevana Suomen tutkimuksen professorina Minnesotan yliopistossa Minneapolisissa.